

А. В. Норманська

Соціокультурні передумови виникнення творчих індустрій

У статті розглядаються соціокультурні джерела виникнення творчих індустрій в динаміці постіндустріального суспільства. Автором аналізуються інтеграційні та трансформаційні процеси в культурі кінця ХХ – першого десятиліття ХХІ століття, які сприяли появі та активному розвитку в інформаційному полі феномену, що досліджується.

***Ключові слова:** творчі індустрії, постіндустріальне суспільство, культурна глобалізація.*

Постановка проблеми. В другій половині ХХ століття в постіндустріальному суспільстві економічні питання впроваджуються в усі сфери життєдіяльності людини внаслідок науково-технічної революції та інтенсивного розвитку інформаційних технологій. Саме тому культура цього періоду на новому вітку змушена була перейти на ринкові відношення з навколишнім світом. У міру становлення постіндустріальної економіки формувалося розуміння ролі і значення творчості як економічного ресурсу та продуктивної сили. Творчий процес перестає поступово бути замкнутим, здобуває економічні характеристики; твори мистецтва на арт-ринку стають продуктом, товаром споживання. Саме в цей час у науковій думці набуває популярності термін «культурне виробництво», а поряд з ним поняття «творчі індустрії». Синонімічними творчим є креативні та культурні індустрії. Творчі індустрії мають певні механізми виробництва (створення, просування на ринку, продаж товару): культурний продукт (твір) створюється художником або являє собою елемент спадщини. За допомогою сучасних інформаційно-медійних технологій і методів трансляції та тиражування, якими є, наприклад, поліграфія, звукозапис, відео, радіо, телебачення, мультимедіа, Інтернет, цей продукт стає товаром на арт-ринку.

Сучасний споживач живе в суспільстві розмаїття не тільки товарів і послуг, але і потреб, форм їх задоволення. На думку М. Хокхаймера, Т. Адорно,

К. Разлогова, Д. Белла, А. Турена та інших, на перший план у ХХ столітті вийшла не виробнича економіка, а економіка задоволення потреб.

Суспільство ХХІ століття вже не вимагає абстрактних «хліба і видовищ», тому задоволення своїх потреб воно суворо регламентує за власною пірамідою, що вписується в культурно-економічне поле сьогодення. Економіка культури на сучасному етапі стала економікою символів. Робота на ринку символів – це робота не з товарами і послугами, а з соціально-психологічними мотивами, бажаннями, цінностями і переконаннями людей у ситуаціях, коли споживання матеріальних цінностей відображає нематеріальні соціальні потреби.

В даний час будь-яка сфера діяльності суспільства має виробничу і ринкову основу та критерії. Наприклад, у культурі новий тип економіки ознаменувався переходом до розуміння творчості та креативності як основної рушійної сили сучасного соціуму. Базовими ресурсами художньої культури, як сфери споживання у постіндустріальному суспільстві, стали час і увага читача-глядача-користувача.

Хронологічно відправною точкою постіндустріального суспільства є зміна характеру продуктивної праці в ХХ столітті, зумовлена новими технічними можливостями, внаслідок науково-технічної революції. Розвиток науково-технічного прогресу на усі сфери життя людини в другій половині ХХ століття призвів до революційних змін не тільки в науці, техніці, а також вплинув на соціальну сферу, на всі культурні процеси. У свою чергу кардинально змінилися умови і засоби праці, темпи і якість роботи, весь спосіб життя.

Наслідком цієї зміни стали, в першу чергу, поява «людини маси», створення інформаційного суспільства, конвеєрне виробництво товарів, спрямоване на задоволення попиту середнього споживача, перехід до ринкової економіки у всіх сферах життєдіяльності.

Результати культурного виробництва відповідають тим соціальним цілям культурної діяльності, які актуальні для виробника. А вони, в свою чергу, обумовлені характеристиками соціального середовища-замовника і стадією

соціально-культурного розвитку даного суспільства. Тому культурні (творчі, креативні) індустрії поєднують в собі не тільки культуру, економіку та бізнес, але й політику. На думку М. Кастельса, для широкого розповсюдження концепту такого типу індустрій важливими виявилися такі наслідки реструктуризації капіталізму як принципова зміна механізмів, швидкостей і динаміки потоків капіталу, інформації, технологій, організаційної взаємодії, зображень, звуків і символів, а також «особливо тісний зв'язок між культурою та продуктивними силами, між духом і матерією» [1, с. 31].

Творчі індустрії сьогодні залишаються явищем маловивченим як в культурології, так і в соціально-гуманітарному науковому полі в цілому. Даний феномен сприяє підвищенню інтересу споживачів культури до так званого нормативного споживання в глобальному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими визначили термін «культурні індустрії» Макс Хоркхаймер і Теодор Адорно в 1947 році у своїй книзі «Діалектика Просвіти» в ключовому розділі «Культуріндустрія: просвіта як обман мас» [2]. В науковій думці культурні індустрії є синонімічними творчим та креативним. Сьогодні тему творчих індустрій розробляють Ч. Лендрі, Р. Флорида, Дж. Паїн, Дж. Гілмор та інші. Якщо європейське суспільство стає постіндустріальним на початку ХХ століття, що дозволило дослідникам раніше звернутися до питання про культурні індустрії та арт-ринок, то на пострадянському просторі, в т. ч. в Україні, вивчення цього явища стало можливим тільки після розпаду Радянського Союзу та соціалістичної ідеології в 90-ті рр. ХХ століття.

Основна мета статті – проаналізувати соціокультурні передумови виникнення творчих індустрій в динаміці постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Нова різнобічна інформаційна реальність, різні пропозиції масовій людині виникають також з різкого збільшення потоку повідомлень, які обрушуються на нього. На думку дослідника О. Сюча, «согласно введенной и распространенной на всю культурную деятельность экономической терминологии, культура редуцируется – хотя и к

специфическому, но все же к товарному производству, потребление продуктов которого подчиняется рыночным законам спроса и предложения, определяющим точно выраженную цену товара» [3].

Як наслідок, упродовж другої половини ХХ століття активно поширилися економічні підходи до осмислення культурних процесів. Саме культурні індустрії активно використовують технології, що дозволяє досить серйозно розробляти сьогодні творчий сектор, тим самим не тільки створювати нові робочі місця, але і говорити про внесок культурних індустрій у розвиток держави в цілому, а також про участь їх у формуванні нового інтегрованого курсу культурної політики.

В незалежній Україні спосіб споживання вже відповідає ринковому типу, а також діє базовий для формування нового типу культури споживання принцип: можливість вільного споживчого вибору в межах наявних ресурсів. Тим не менш, слід зазначити, що картина культурного споживання в сучасній Україні є строкатою: зразки традиційної культури тісно переплітаються з елементами західної культури; норми і цінності ринкової культури споживання межують зі спадщиною часів соціалістичного реалізму. Дана ситуація свідчить про те, що стара система норм і цінностей поступово здає свої позиції, а нова ще не сформована.

Культурні індустрії на пострадянському просторі в 1990-х –початку 2000-х років, представляли собою кальку товарів за західним комерційним зразком, причому не самим кращим. У цьому випадку важливими є репрезентативність, громадська думка, а етичні критерії та моральні принципи відходять на другий план. У зв'язку із збільшенням потоку інформації останнім часом стає важливим звернення не до абстрактної більшості, а до певного вузького й конкретного сегменту аудиторії.

Розглянемо основні соціокультурні передумови виникнення творчих індустрій.

Науково-технічна революція як передумова виникнення творчих індустрій. Науково-технічна революція (НТР) у другій половині ХХ століття

спричинила низку глобальних трансформаційних процесів у соціокультурній сфері: урбанізацію і формування міського середовища, інтернаціоналізацію масової культури і засобів масової комунікації, зростання співробітництва в науково-технічній діяльності. Поява значної кількості вільного часу і людських ресурсів призвели до суттєвих якісних змін у способі життя сучасної людини. Розвиток НТР в першу чергу пов'язується з переходом від індустріального до постіндустріального суспільства, для якого характерні: пріоритет не виробничої, а інформаційної сфери та сфери обслуговування, поширення професіоналізму в усіх сферах діяльності та перехід від класового до професійно-стратифікаційного суспільства, провідна роль наукових еліт у визначенні суспільної політики та управлінні, висока ступінь глобалізації як в галузі економіки, так і в культурі. Саме тому в цих умовах стає можливим виникнення творчих індустрій.

У наукових дослідженнях останнім часом існує думка, що ми є свідками сьогодні третій медійної хвилі науково-технічної революції, тобто інформаційній революції, що кардинально змінює технологічну основу культурного виробництва. Як показує практика, кожна нова комп'ютерна система забезпечує собі успіх на ринку в більш короткі терміни, ніж попередня. В зв'язку з цим найважливішими продуктивними силами творчих індустрій, взагалі культурного виробництва є не тільки талант, але і інформація та знання. Таким чином, комп'ютери, комунікаційні системи і програмування – все це служить посиленню і розширенню людської думки, що знаходить вираз у товарах, послугах, матеріальній та інтелектуальній продукції.

На думку М. Кастельса, «информационные технологии, основанные на электронике (включая электронную печать), обладают несравненным объемом памяти и скоростью сочетания и передачи бит информации. Электронный текст дает существенно большую гибкость обратных связей, взаимодействия и перестройки текста, как признает любой автор, работавший на word-процессоре, изменяя, таким образом, сам процесс коммуникации» [1, с. 15].

Культурна глобалізація як передумова виникнення творчих індустрій. На думку дослідника К. Разлогова, «Глобализация духовной культуры – чуть ли не единственное спасение от той разобщенности человечества, которая есть на самом деле. У всех разные интересы, но есть общие ценности, которые сохраняются. Поэтому взгляд с точки зрения культуры на то, что происходит, в том числе и в экономике, несколько специфичен. И этот иной взгляд позволяет понять, где, в каких точках культуры можно воздействовать на массы людей, а в каких нет. Культура заимствования никуда не денется <...> Но и в этих пределах можно придумать что-то такое, что с помощью очень тонкого механизма социального и культурного регулирования, используя наши культурные традиции, будет все-таки приводить к каким-то позитивным результатам не только в социополитическом, но и в социокультурном плане» [4].

Культурна глобалізація має глибокі історичні корені. Однак у ХХ столітті нові технології телекомунікації та поява міжнародних корпорацій, що розпоряджаються засобами масової інформації, поряд з іншими факторами, породили глобальні культурні потоки, чий розмах, інтенсивність, різноманітність і миттєве поширення перевершили все, що відбувалося раніше. У зв'язку з цим виникає складне завдання – правильно і неупереджено інтерпретувати вплив цієї нової форми культурної глобалізації на політичні ідентичності, національну солідарність, культурні цінності і т. п.

Глобалізація в культурі передбачає орієнтацію на кооперативну поведінку, покликану якщо не виключити (що мало ймовірно), то хоча б обмежити національний і регіональний егоїзм, турботу виключно про власні інтереси на шкоду інтересам інших. Ця орієнтація передбачає як спільні колективні акції (затребуваність яких в умовах глобалізованого світу зростає), так і погоджені індивідуальні дії, коли діяльність одних зачіпає інтереси інших.

Глобальна «перебудова» не завершена. На нинішньому етапі глобалізації відбувається наростання інтенсивності підключення національних систем до широких глобальних процесів. Зростає просторове охоплення і щільність

глобальних взаємозв'язків, ускладнюється їх структура. Відбувається подальше зближення внутрішніх і зовнішніх політичних та економічних структур і процесів, а в деяких випадках і розмивання меж між ними.

На думку Д. Хелда, стають відносними межі центру та периферії. Зростає ступінь взаємозв'язку і взаємозалежності країн і народів, що позначається, зокрема, на масштабах і глибині криз – як економічних, так і політичних. Одночасно відбувається «возрастание масштабів властного вмешательства» і збільшення просторової протяжності владних органів та структур. Іншими словами, владна дія або бездіяльність в одних точках світу має вплив на інші точки – в тому числі найвіддаленіші [5, с. 33].

Культурна політика як передумова виникнення творчих індустрій.
Дослідження з соціальної та культурної політики відображені в роботах П. Бурдьє, Е. Орлової, Т. Парсонса, К. Разлогова, В. Розенбаума, В. Розина, А. Рубинштейна, А. Тоффлера, А. Флієра, Е. Еверти та ін.

Курс культурної політики з кінця XIX століття у світовій практиці (Європі та США, а після 1917 року і в СРСР) був спрямований на ліквідацію безграмотності і, водночас з цим, на демократизацію доступу до мистецтва: широкий потік населення отримав можливість ознайомитися з культурними цінностями, раніше недоступними для звичайної публіки, через спеціальні освітні програми.

Проте культура в усі часи не усвідомлюється державою як щось принципово важливе і ключове. Монополія держави, з одного боку, у сфері культурної спадщини, розгалужена мережа державних культурних інституцій забезпечує збереження і розвиток культури. З іншого боку, слід враховувати, що культурний світ сьогодні – це багатомірний організм, що включає в себе величезну кількість незалежних художників і недержавних театрів, клубів, журналів, блогів та мережевих спільнот, які багато в чому формують культурну мапу.

Культурна політика в постіндустріальному суспільстві спрямована на самовираження кожної конкретної людини, розкриття її творчих здібностей,

розвиток і поглиблення його культурних потреб. У цьому контексті культурні індустрії виступають пріоритетним ресурсом для побудови постіндустріального суспільства.

Таким чином, для нового курсу української культурної політики необхідним є розширення спектру комерційних культурних продуктів за допомогою сучасних медіа пристроїв і всесвітньої павутини.

Творчі індустрії в постіндустріальному контексті. У 50-60-ті рр. ХХ століття американський соціолог Д. Белл запровадив термін «постіндустріальне суспільство», надалі теорію постіндустріального суспільства розробляють Д. Рисман, Е. Тоффлер, З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, А. Турен та ін. Спочатку це поняття характеризувало якісно новий етап економічного зростання американського суспільства, пов'язаного з процесами технізації праці. Відмінними ознаками постіндустріального суспільства стають не тільки економічний і виробничий аспекти, але й більшою мірою масове поширення творчого, інтелектуального праці, якісно збільшений обсяг і значення наукового знання та інформації, розвиток засобів комунікації, переважання в структурі економіки сфери послуг, науки, освіти, культури над промисловістю і сільським господарством. Таким чином, творча праця художника набуває розвитку нового соціального укладу, що базується на телекомунікаціях.

Наприклад, той факт, що будь-який художній текст, що набирається на клавіатурі персонального комп'ютера і публікується в Інтернеті, говорить про новий рівень виробництва і розповсюдження інформації. Інформатизація змінює статус знання і свідчить про специфічне бачення картини світу. В постіндустріальному (інформаційному) суспільстві культурні продукти реалізуються за певною схемою на арт-ринку. Ринок культурних продуктів – явище багаторівневе, яке представляє свій товар як естетичну цінність з певною економічною вартістю. Перший рівень арт-ринку – це каталог модних тенденцій сьогодення; другий – це культурне виробництво і культурні індустрії

зі своїми механізмами, інструментарієм, за допомогою яких формуються пріоритетні тенденції та уподобання.

Вступаючи у світ престижного споживання, людина націлюється на товари, придбання яких символізувало для нього підключення до більш високого соціального прошарку. В якості вищого арбітра, що красиво чи естетично вірно, чи модно, часто виступає реклама. Підносячи новий товар в якості чергового загальнозначущого символу престижу, вона виступає в якості загального представника індивідуального товару для індивідуального споживання.

Таким чином, новий тип виробництва в постіндустріальному суспільстві, породжуючи потреби в постійній стимуляції і розкручуванні престижного споживання, створює, разом з тим, і тип споживача, для якого придбання престижних речей є легітимним критерієм людської гідності. Даний тип виробництва сприяв активному розвитку масової культури.

Культурні індустрії представляються важливою формою культурного виробництва масової культури, яка забезпечує масове поширення культурних зразків, виконаних в стандартних формах за стандартними технологіями у відповідності зі стандартними ідеологічними установками.

Висновки. На сьогодні творчі індустрії – це комерційна діяльність, в основі якої лежить творча праця, індивідуальність та креативність. В постіндустріальному суспільстві творчі індустрії стали розглядати як рушійну силу суспільного розвитку. Слід також зазначити, що на сучасному етапі водночас з інтенсивним розвитком творчих індустрій відбувається і переосмислення значення культури в цілому, а саме як сукупність цінностей, створених за рахунок творчого потенціалу людини.

Феномен творчих індустрій викликає в наш час дискусійні питання та виклики до нових досліджень. Слід зазначити, що серед дослідників і споживачів спостерігаються різні точки зору з цього питання: благо чи зло дане явище привносить в наше життя. З одного боку, творчі індустрії забезпечують населення різноманітними товарами, надають широкий спектр інформації з

різних культурних ареалів; з іншого боку, висловлюються побоювання з приводу художньої якості, тотальної комерціалізації культури, нівелювання національної своєрідності культур, їх глобальної уніфікації.

В даній статті проаналізовано такі соціокультурні передумови виникнення культурних індустрій, як:

- формування нового курсу культурної політики;
- вплив науково-технічної революції на появу творчих індустрій;
- культурна глобалізація;
- розвиток постіндустріального (інформаційного) суспільства;
- формування суспільства споживання і активний розвиток масової культури.

Системний аналіз генезису питання виникнення творчих індустрій в подальшому дозволить розширити понятійний апарат цього культурного феномену в динаміці постіндустріального суспільства.

Литература

1. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура [Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М. : Гос. ун-т. высш. шк. экономики, 2000. – 606 с.
2. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика Просвещения : Философские фрагменты / Макс Хоркхаймер, Теодор Адорно; [Пер. с нем. М. Кузнецова]. – М. : Медиум, 1997. – 200 с.
3. Сюч О. Экономика искусства – синтез или апория? / О. Сюч [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.econorus.org/consp/files/p943.doc.
4. Разлогов К. Э. Духовное возрождение — миф или реальность? // Культурологический журнал [Электронный ресурс]. – 2012. – № 1 (7). – Режим доступа : URL : http://www.cr-journal.ru/rus/journals/121.html&j_id.

5. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура / [D. Held, D. Gol'dblatt, Je. Makgrju, Dzh. Perraton Global'nye transformacii. Politika, ekonomika i kultura] // Пер. с англ. – М. : Праксис, 2004. – 576 с.
6. Креативные индустрии в городе : вызовы, проекты и решения / Сб. научных ст. НИУ ВШЭ // под ред. Ю. Папушиной, М. Матецкой. – Санкт-Петербург : Левша. Санкт-Петербург, 2012. – 136 с.
7. Лаптева Г. Я. Культурные индустрии : от ресурсов к политике // Экология культуры : Инф. бюллетень. – Архангельск, 2004. – № 2. – С. 3-14.
8. Вуд Ф. Творческая экономика городов / Пер. с англ. // Экология культуры: Инф. бюллетень. – Архангельск, 2004. – № 2. – С. 17-23.
9. Зеленцова Е. В. Учебно-методический комплекс по курсу «Культурные (креативные) индустрии» / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации. – М., 2007. – 119 с.
10. Флорида Р. Креативный класс: Люди, которые меняют будущее / Ричард Флорида; [Пер. с англ.]. – М. : Классика-XXI, 2005. – 430 с.
11. Эверитт Энтони. Как управлять культурой: интегрированное культурное планирование и культурная политика // Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры. Сборник материалов. — М. : ИКП, 2002. — С. 135-164.

В статье рассматриваются социокультурные предпосылки возникновения творческих индустрий в динамике постиндустриального общества. Автор анализирует интеграционные и трансформационные процессы в культуре конца XX – начала XXI вв., которые способствовали появлению и активному развитию в информационном поле исследуемого феномена.

Ключевые слова: творческие индустрии, постиндустриальное общество, культурная глобализация.

The article deals with the socio-cultural sources of creative industries in the dynamics of post-industrial society. The author analyses the integration and transformation processes in the culture of the end of the twentieth century – the first decade of the twenty-first century, which contributed to the emergence and active development in the information field of the phenomenon under study.

Key words: creative industries, post-industrial society, cultural globalization